

Iconografia de la modernització. Una mirada a la història de l'educació a Mallorca a partir de les fotografies (1900-1936)¹

Francesca Comas Rubí, Xavier Motilla Salas i Bernat Sureda Garcia

Universitat de les Illes Balears

Introducció

Ja fa anys que els historiadors s'interessen pel valor de les imatges en general, i de les fotografies en particular, com a font històrica. La publicació de l'obra *Eyewitness: The Uses of Images As Historical Evidence* de l'historiador britànic especialista en història de la cultura Peter Burke, traduïda a l'espanyol el 2001, encara ha motivat un major interès per aquestes fonts. No hi ha dubte que les fotografies són un testimoni històric important per reconstruir aspectes de la història, però aquesta evidència no evita que el seu ús desperti polèmiques, especialment relacionades amb el tractament metodològic que cal aplicar a aquestes fonts, i amb la relació que s'ha d'establir amb altres fonts.

En el camp de la història de l'educació, el debat sobre l'ús de les fotografies ha donat lloc, els darrers anys, a aportacions importants i intensos debats en les revistes especialitzades i en els congressos internacionals —una aproximació a aquests debats es pot veure a l'article: Pozo Andrés, 2006.

Fent una síntesi molt breu d'aquests debats es pot afirmar que l'aprofitament de les fotografies com a fonts històriques exigeix, com amb les altres fonts històriques, una acurada anàlisi crítica i una metodologia rigorosa, que encara no està tan consolidada com la que s'ha fet servir durant segles amb altres fonts històriques. Aconseguir una

---

¹ Article realitzat en el marc del projecte «Cambios y continuidades en educación a través de la imagen: una mirada distinta sobre el proceso de renovación educativa. El caso de Baleares (1900-1939)», HUM2007-61420, projecte finançat pel Ministeri d'Educació i Ciència dins del Programa nacional de Ciències Socials, Econòmiques i Jurídiques.

interpretació correcta de les fotografies i la seva interpretació com a fonts històriques implica la seva contextualització i comparació amb altres fonts.

A Mallorca, un grup d'investigadors de la Universitat de les Illes Balears de procedència interdisciplinària decidírem endegar un projecte de recerca centrat en la imatge fotogràfica com a font historicoeducativa. Integràvem el grup Francesca Comas, com a investigadora principal, Bernat Sureda, Gabriel Janer i Xavier Motilla (del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques), Ramon Bassa (del Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació), Maria-Josep Mulet i Catalina Aguiló (del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts) i Miquel March (col·laborador), com a investigadors. El projecte pretenia posar en valor els testimonis fotogràfics que tenim de l'educació a les Illes Balears, centrant-nos en una primera fase en el període que va des de les primeries del segle xx als inicis de la Guerra Civil.

Fruit d'aquest treball s'han presentat diverses comunicacions a congressos i redactat diversos articles per a revistes especialitzades. Cal destacar, com un dels fruits del projecte, la publicació d'un monogràfic sobre el tema a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació* (núm. 15, gener-juliol 2010), coordinat per Francesca Comas, que aplega articles de reconeguts especialistes internacionals sobre el tema —citats a la bibliografia final.

En aquest article volem fer una aproximació a algunes de les possibles mirades a la història de l'educació a Mallorca durant les quatre primeres dècades del segle xx a partir de les fotografies.

La modernització educativa a Mallorca en el primer terç del segle xx i les fotografies

Com a tots els països industrialitzats, a principis del segle xx es viu a Mallorca el procés de difusió de noves idees i pràctiques educatives, inspirades en una nova concepció de la infància, i fonamentades en els avanços científics en el camp de la psicologia infantil, de la pedagogia i d'altres ciències, com la biologia o la medicina. En el cas d'Espanya, la crisi de finals de segle xix, amb al pèrdua de les colònies, encara va donar més coratge

als corrents regeneracionistes, que proposaven la modernització del país i que recalraven la necessitat de millorar l'educació per sortir de l'endarreriment que patíem. La difusió de les idees dels moviments renovadors del segle XIX, representats en el cas espanyol especialment pels homes de la Institución Libre de Enseñanza, i també per les aportacions del moviment obrer, especialment dels anarquistes, es combinaven a principis del segle XX amb les idees d'un ampli moviment que va rebre el nom d'Escola Nova o d'Educació Activa. Els defensors de l'Escola Nova pretenien un trencament radical amb l'educació tradicional, posant l'alumne en el centre del procés educatiu i fonamentant-se en els seus interessos i capacitats. La lliure activitat del nen havia d'arraconar la passivitat típica de l'ensenyament tradicional i el mestre s'havia de convertir en un guia que orientava i feia possible que l'alumne experimentés per ell mateix a partir de la realitat que l'envoltava per arribar a assolir uns coneixements i uns valors que procedien de l'experiència.

Al mateix temps, el reconeixement de les característiques infantils i de la seva psicologia orientaven canvis com, per exemple, la graduació de l'ensenyament que implicava una agrupació més homogènia per edats en contraposició a les escoles unitàries on hi assistien nens i nenes de diverses edats. Així mateix, la influència de l'higienisme i l'assumpció que els nens i les nenes necessitaven bellugar-se, fer exercici, jugar i tenir unes condicions higièniques adequades, potenciaren les activitats a l'aire lliure. D'altra banda, també, es difongué la convicció que els edificis escolars havien de reunir les condicions adients tant per permetre la graduació, amb aules diferenciades per edat, com per proporcionar aquelles condicions higièniques que es reclamaven —aules àmplies, espais de joc, bona il·luminació i ventilació, etc.

La defensa de la importància que en l'educació havia de tenir l'activitat infantil, la natura i els espais oberts, atreia l'atenció cap a l'esport, el joc, els treballs escolars, les excursions o les colònies escolars.

La influència de l'higienisme i de l'Educació Activa, així com la necessitat de trobar sistemes atractius per formar els infants i joves durant les hores que no dedicaven a

l'escola, potenciaren l'aparició de nous mètodes d'educació fora de l'escola. D'entre els quals n'és un exemple paradigmàtic, pel grau de difusió i internacionalització que assolí, el que hom coneix per *escoltisme*, creat a principis del segle xx pel militar anglès Robert Baden-Powel, que s'inspira en els principis de l'Escola Nova i potencià l'autonomia dels nens i joves per mitjà de les activitats en petits grups, desenvolupades bàsicament en els medis naturals.

Les idees de l'Escola Nova, tant en l'aplicació escolar com extraescolar es convertí en tot un programa d'actuació que farà servir la fotografia i el cinema com a instruments propagandístics (Coquoz, 2000).

Les idees renovadores en el camp de l'educació que es difonen des de principis del segle passat construiran un discurs iconogràfic que pretén fer visibles les noves pràctiques educatives i representar fotogràficament i icònica els signes de canvi educatiu.

La fotografia escolar sempre ha tingut molt de convencional. Fins a èpoques molt recents, en què la difusió de la fotografia digital pot haver trencat en part aquesta norma, les fotografies escolars representaven moments especialment significatius per transmetre una determinada concepció de l'escola, per tal de simbolitzar les pràctiques vigents en un determinat moment o per fer propaganda d'un determinat sistema d'ensenyament. No es retratava la vida quotidiana de l'escola, el dia a dia de la tasca escolar, sinó que es captaven moments i fets especials i, la majoria de vegades, amb unes coreografies i muntatges perfectament estudiats i ritualitzats: la foto del mestre amb els seus alumnes, la classe perfectament ordenada i amb els nens treballant, i les activitats extraescolars ocasionals. Són escenes d'un acurat simbolisme pel que fa al paper del mestre i a la relació amb els alumnes, a la disciplina, a la decoració de l'escola o als elements que manifesten identitat com: senyeres o altres signes civils o religiosos. Com en altres temàtiques històriques, també en educació les fotografies ens transmeten més una representació del que és educativament correcte a una època que no pas una visió absolutament objectiva de la realitat escolar de cada

moment. A les representacions gràfiques o fotogràfiques de l'escola tradicional difícilment podrem percebre situacions de desordre, de indisciplina o d'activitats espontànies, ni cap element que desvirtui o desdibuixi la situació d'autoritat del mestre o professor o sigui discordant amb la valoració social que en cada moment es fa de l'escola.

La difusió de les noves idees pedagògiques que arriben a Espanya a partir de principis de segle xx introduiran la seva pròpia iconografia i una nova gramàtica gràfica. Si a les imatges de l'escola tradicional el grup d'alumnes formaven una unitat d'identitat i d'activitat —una imatge que es representa amb fotografies de tot el grup classe presidit pel mestre o professor—, en contraposició a la nova simbologia es descobreix a l'alumne individual i se'l retrata sol o en grup fent alguna activitat. Si l'ordre i la immobilitat eren elements simbòlics de l'escola tradicional, amb la difusió de les noves idees, l'activitat i el moviment es converteixen en elements fotografiables, sense posar en qüestió la honorabilitat de l'escola o la professionalitat del mestre. Mentre que els espais escolars tradicionals marcaven molt clarament la diferència entre l'interior i l'exterior, a la fotografia de l'escola renovadora l'espai exterior a l'escola i els espais oberts esdevenen tan importants com l'interior i, si més no, igual de dignes d'albergar activitats educatives com els espais interiors. És més, els espais exteriors: patis, jardins, la mateixa natura, esdevé en moltes ocasions l'espai educatiu per excel·lència. L'aire lliure, com espai d'experiències —escolars i extraescolars—, es converteix en un escenari simbòlic privilegiat de la nova educació.

Els nous espais escolars

A la fotografia 1 podem veure l'interior d'una aula tradicional. Un model d'aula que no desapareixerà i que perviurà sota el franquisme. Espai reduït, poques finestres i els nens asseguts i en actitud disciplinada. En aquest cas, com sí passa en molts d'altres, no hi apareix el mestre representant l'autoritat. Amb anterioritat als inicis del segle xx la totalitat de les escoles eren unitàries, de forma que agrupaven nens i nenes de distintes edats. Les fotografies que disposem evidencien la diferència d'edat a la qual el mestre havia de fer front —un exemple d'aquests grups d'escolars de diferents edats

el podeu veure a la fotografia que es reproduïx a l'article de Pere Fullana (2010). A la fotografia 2 podem veure la mestra Margarita Carpena Montesinos, de l'escola pública unitària femenina de Muro, el 1912, amb nombroses alumnes, al pati de l'edifici que ocupava l'escola en un antic convent.

Alguns mestres mallorquins, com Gabriel Comas Ribas o Miquel Porcel i Riera defensaren, des de finals del segle XIX, la necessitat de crear escoles graduades. La creació d'escoles graduades, es va convertir, a les acaballes del vuit-cents, en una reivindicació dels grups renovadors de l'ensenyament a tots els territoris de l'Estat espanyol. No es tractava, tan sols, de fer grups homogenis per edat, sinó també de construir els edificis dignes que es reclamaven. Es pretenia, també, rompre l'aïllament en què es trobaven els mestres de les unitàries, separats d'altres companys i amb dificultats per intercanviar experiències i treballar en equip.

Fotografia 1. Aula de nins (Arxiu i Museu d'Història de l'Educació de les Illes Balears, AMHEIB)

Les opinions a favor de la graduació, i la necessitat de millorar els edificis escolars, trobaren ressò a l'Ajuntament de Palma quan el 1909 acordà la construcció d'un centre escolar modèlic. Aprofitant els terrenys lliurats amb l'enderrocament de les muralles, a la zona de llevant de la ciutat, i sense estalviar despeses en la construcció de l'edifici ni en l'equipament de material, es projectà, per part de l'arquitecte municipal Gaspar Bennàssar, la que seria coneguda com Escola Graduada de Llevant. El

1912 va ser inaugurat el nou complex escolar que havia d'allotjar, al mateix temps, una escola de l'Estat i una altra de municipal. La difusió de la graduació de l'ensenyament, malgrat l'interès demostrat pels grups renovadors i malgrat que al 1905 es va ordenar que s'apliqués a totes les escoles primàries, va ser un procés lent. Així és que al 1929 tan sols 11 escoles de les Balears eren graduades.

Fotografia 2. La mestra Margarita Carpena Montesinos de l'escola pública de Muro (Vida Isleña, 1912)

A la fotografia 3 podem veure una classe del nivell inicial de l'Escola Graduada de Llevant de Palma, el 1913, amb les mestres Margalida Estarelles i la seva ajudant Catalina Garcia. Malgrat la composició, amb els nens asseguts a les cadires, encara que tingui molt de tradicional, comparat amb altres fotografies d'escoles infantils més renovadores d'aquesta època que es donen a Catalunya,² l'estètica de l'aula mostra tota una nova concepció de com s'ha d'organitzar l'espai de l'aula. La presència de plantes i flors, encara que tan sols es possessin per fer la fotografia, denota una major valoració de la natura, que es donava en aquesta època.

---

² A Catalunya, la difusió a les escoles infantils del mètode de la italiana Maria Montessori amb el suport del catalanisme conservador donà lloc a tota una nova iconografia fotogràfica on els nins apareixen asseguts a terra sobre estores o concentrats a les seves tauletes treballant amb els materials i objectes propis del mètode.

Fotografia 3. Nivell Inicial de l'Escola Graduada de Palma (Vida Isleña, 1913)

Fotografia 4. Interior del Grup escolar de Son Espanyolet (AHEIB)

Com s'ha dit, un dels defensors de l'escola graduada va ser qui fou regent de l'Escola de Pràctiques, Miquel Porcel i Riera. Abans de 1900, amb moltes dificultats, ja va intentar que s'apliqués a la seva escola. Els nous centres escolars que en aquesta època es varen anar construint a Palma —i a molts pobles de Mallorca— reunien unes condicions d'espai, d'il·luminació i d'equipament que reflectien una major consciència social sobre la importància de l'educació, i feien possible noves formes d'organitzar les activitats educatives. La fotografia 4 mostra una aula del grup escolar de Son

Espanyolet inaugurat el 1934. El 1936, després de l'impuls en la construcció de nous centres que es va donar durant la dictadura de Primo de Rivera, i especialment a la II República, la graduació estava ja consolidada a moltes escoles. La fotografia 5 forma part d'una col·lecció de fotografies dels distints graus en què s'agrupaven els alumnes el 1936 a l'Escola de Pràctiques Annexa a la Normal de Mestres de Palma.

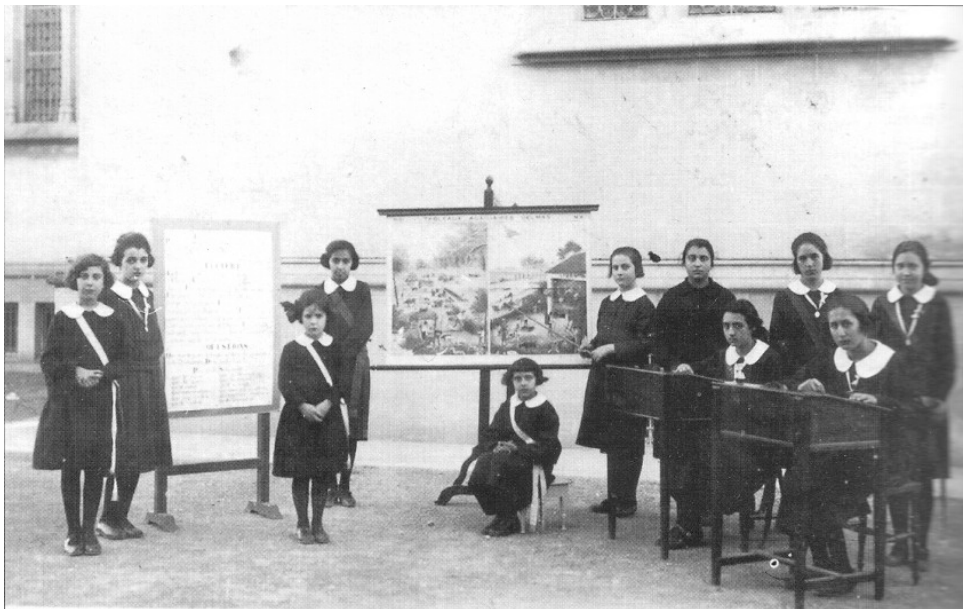
Del que s'han localitzat menys imatges, a dia d'avui, és de l'activitat quotidiana a l'aula en aquesta època. És possible que una recerca en els arxius fotogràfics dels centres educatius privats que encara existeixen aportés més testimonis gràfics d'aquestes activitats. Aquest silenci fotogràfic dels interiors es pot atribuir a qüestions tècniques, relacionades amb la il·luminació, tot i que no sembla que aquesta motivació sigui suficient. Caldria cercar l'explicació en el fet que es considerava poc interessant aquesta temàtica que, malgrat els indicis de canvi, seguia sent molt rutinària i tradicional.

Fotografia 5. Escola de Pràctiques Annexa a la Normal de Mestres (Arxiu de l'Escola de Pràctiques, 1936)

Dues imatges, les fotografies 6 i 7, ens permeten veure com els espais exteriors també poden servir per reproduir les activitats que es feien a l'interior. En el primer cas, es retraten les alumnes del Col·legi del Sagrat Cor, devers el 1920, a la classe de francès en un muntatge evident. S'han tret a l'exterior tots els símbols escolars com els

pupitres i les cadires, les làmines i els cartells. Les alumnes no tan sols duen els uniformes habituals, sinó que, a més, per a l'ocasió s'han posat les bandes i distintius que acrediten els premis obtinguts en aquella assignatura, que es posaven en ocasions especials. El grup està clarament posant per ser fotografiat. No obstant això, possiblement, la fotografia persegueix una funció propagandística mostrant el signe de modernitat que suposa l'ensenyament dels idiomes estrangers a les senyoretetes. A més, l'ús de cartells sembla indicar que la llengua estrangera, el francès en aquest cas, s'ensenyava amb el que s'anomenava *mètode directe* —que donava importància a l'expressió oral per sobre dels exercicis de gramàtica i les traduccions—, un mètode que en aquesta època es considerava innovador (en aquest sentit vegeu Rius Dalmau, 2008).

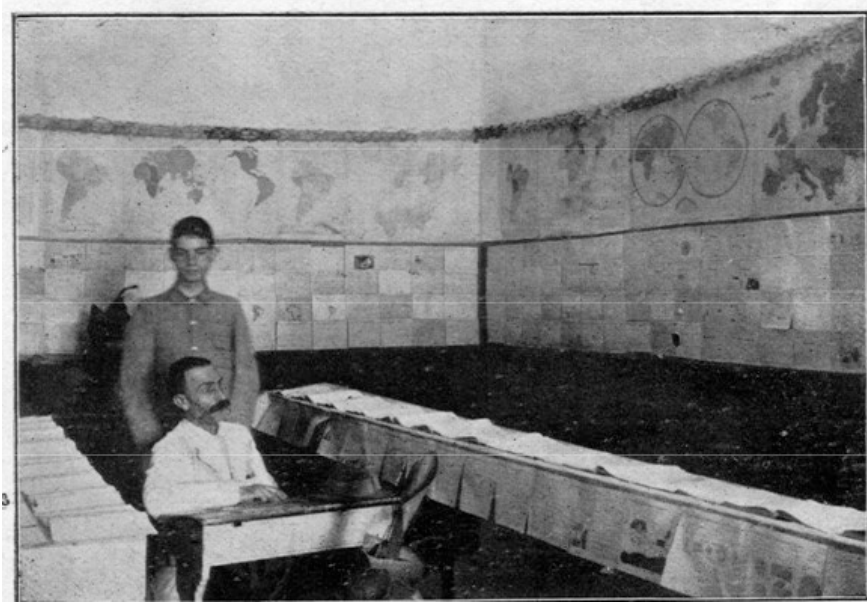
Fotografia 6. Alumnes del Col·legi del Sagrat Cor a una classe de francès. Devers 1920. Col·lecció Matilde Dezcallar i Alomar. Publicada al llibre *Dones a les Illes Balears. Treball, esplai i ensenyament* (Palma, Govern de les Illes Balears, 1997, pàg. 118).

La fotografia 7 és de nens acollits a l'internat de Natzaret, el juliol del 1936. Creat a Palma el 1924 per iniciativa del bisbat, l'escola de Natzaret tenia la doble intenció de servir de lloc d'acollida dels nens abandonats i de reformar i de reeducar els que havien delinquit. Com es pot veure, la fotografia mostra alguns alumnes presentant uns cartells amb motiu de les festes de Sant Joan que ells mateixos han elaborat. A la foto es pot observar que el text que apareixen als cartells, «Festes de Sant Joan»,

estan escrits en català. La realització de dibuixos i d'altres activitats artístiques és un dels altres símbols de la modernització educativa. La importància educativa dels treballs manuals i dels dibuixos ja havia estat defensada a Mallorca per la Institució Mallorquina d'Ensenyança (1880-1887), seguidora de les idees de la Institución Libre de Enseñanza de Madrid. Un dels més entusiastes defensors de les activitats manuals a les escoles fou Miquel Porcel i Riera, regent de l'Escola de Pràctiques de Palma. Miquel Porcel, el 1890, becat per la Diputació de Balears, va fer un curs sobre treballs manuals a l'Escola Normal de Nääs, a Suècia. Al seu retorn va impartir diversos cursos als mestres mallorquins i va escriure articles i una memòria sobre el tema (Porcel, 1892, 1915). L'organització d'exposicions de dibuixos i treballs escolars fou una de les activitats impulsades en aquesta època per les institucions públiques i, en el cas de les Balears, una de les activitats que organitzà el Museu Pedagògic de Balears, creat el 1918, del qual en fou l'ànima l'inspector Joan Capó. De les exposicions escolars d'aquesta època, ens han quedat també diversos testimonis gràfics que es conserven a distints arxius o que foren publicats a revistes de l'època. A la fotografia 8 es pot veure una d'aquestes exposicions, organitzada pel mestre renovador Rufino Carpena a l'escola de Lluçmajor.

Foto 7. Alumnes de l'Escola de Natzaret presentant un cartells, 1936 (Arxiu de l'Escola de Natzaret)

Fotografia 8. Exposició escolar a l'escola de Rufino Carpena a Lluçmajor (Vida Isleña, 1912)

Les activitats educatives a l'aire lliure

Com ja s'ha dit, amb la difusió de les noves idees educatives de principis del segle xx, les parets de l'escola deixen de ser el contenidor exclusiu de l'activitat escolar. L'aire lliure i els espais oberts assoleixen una valoració important, i les activitats escolars i educatives en general fora de l'escola esdevenen activitats considerades innovadores. Les escoles a l'aire lliure amb finalitats higièniques i de lluita contra les malalties contagioses es difonen per molts de països. Al mateix temps, les excursions, les sortides al camp, els banys a la mar i les colònies escolars es converteixen en una activitat habitual dels escolars. És d'aquestes activitats que més testimonis fotogràfics s'han conservat. La raó d'aquesta abundància cal cercar-la en les condicions favorables de lluminositat que els espais oberts ofereixen per a la fotografia, però també en què es vol remarcar el caràcter renovador que tenen aquestes activitats com a trencament d'una pedagogia tradicional. Tant les colònies escolars com les excursions foren activitats introduïdes a Espanya per la Institución Libre de Enseñanza. Els institucionistes mallorquins, com Alexandre Rosselló, Mateu Obrador o Guillem Cifre de Colonya, defensaren el valor educatiu d'aquestes activitats. No sempre amb el vistiplau dels pares o de les autoritats, els mestres més renovadors en el trànsit del

segle XIX al XX, com Gabriel Comas Ribas o Miquel Porcel i Riera, feren excursions amb els alumnes i iniciaren una tradició que es consolidà a partir d'aquests moments. La primera colònia escolar a les Illes Balears la portà a terme Miquel Porcel el 1893 amb els alumnes de l'Escola de Pràctiques. Des del 1901 les colònies escolars continuaren fent-se de forma ininterrompuda a Mallorca subvencionades per la Diputació de Balears fins al 1936. El 1905, quan ocupava la batllia de Palma el metge Jaume Font i Monteros, l'Ajuntament d'aquesta ciutat també organitzà colònies escolars. Els anys de la II República, amb un increment de les accions a favor de la infància i amb una major atenció als que patien pitjors condicions econòmiques i socials, s'ampliaren el nombre de colònies —i de les institucions que les organitzaven.

L'interès que es tenia per fer visibles aquestes activitats a l'aire lliure es fa palès, per exemple, en el fet que la majoria de les fotografies conservades a l'arxiu de Natzaret, des de 1924 fins a l'inici de la Guerra Civil —malgrat que per altres testimonis sabem que eren activitats excepcionals—, són activitats en els patis o jardins, excursions, sortides al camp o banys a la mar.³ A tall d'exemple es pot veure la fotografia 9, en la qual podem observar els interns de l'Escola de Natzaret de Palma banyant-se a la mar en algun indret de Mallorca, el 1924. Aquesta fotografia, sense cap element simbòlic que la lligui al món escolar, ens ajuda a entendre fins a quin punt deixem de reconèixer com a fotografies escolars aquelles que no integren uns referents icònics determinats que formen part de l'imaginari col·lectiu. En aquest cas, si no tinguéssim altres fonts per identificar la fotografia, podríem pensar que es tracta d'una instantània de l'activitat estiuenca normal que s'ha donat habitualment a les zones properes a la mar.

---

³ L'arxiu fotogràfic de l'Escola de Natzaret ha estat catalogat i inventariat per Miquel March Manresa.

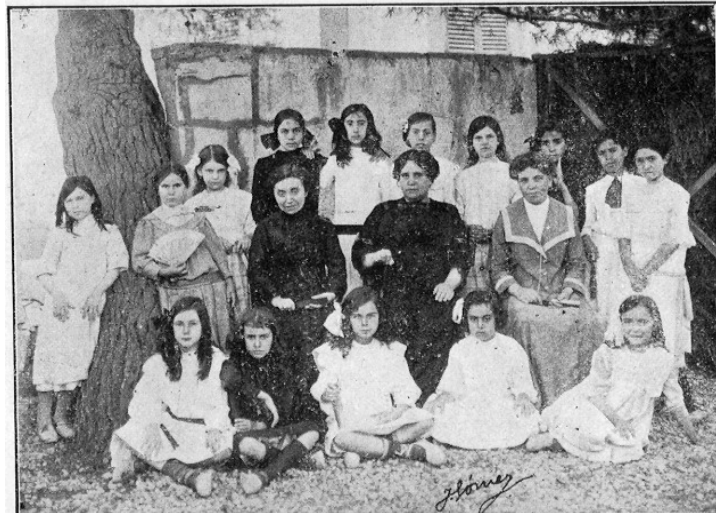

Fotografia 9. Nens de l'Escola de Natzaret 1924. Tarjeta postal feta per Josep Vila (Arxiu de l'Escola de Natzaret)

Podem trobar fotografies de colònies i d'excursions a l'arxiu de la Diputació de Balears, que actualment es troba a l'Arxiu del Consell de Mallorca; al fons de l'antiga Escola Normal —que guarda imatges d'aquest tipus d'activitats organitzades per alguns ajuntaments, com ara el de Palma—, conservat a la Universitat de les Illes Balears i, també, reproduïdes a la premsa, revistes especialitzades i publicacions de l'època. Exemples d'elles són les fotografies 10, 11 i 12.

Fotografia 10. Colònia provincial de 1913 (Vida Isleña, 1913)

**Fotografia 11. Colònia escolar de nines el 1912, dirigida per la mestra Paula Cañellas
(Vida Isleña, setembre 1912)**

Fotografia 12 . Colònia escolar del Port de Sóller, 1927 (Arxiu Històric del Consell de Mallorca)

Una altra activitat educativa renovadora lligada a la valoració de les activitats a l'aire lliure, i de la qual ens ha quedat abundant documentació fou, com també s'ha indicat, l'escoltisme.

La creació el 1913 dels Exploradors Mallorquins, impulsats pel bisbe Campins i inspirats en els moviments escoltes catòlics de Bèlgica i Anglaterra, que ben aviat es difongueren per molts pobles de l'illa, demostra l'interès que en aquests anys tenia l'Església mallorquina per atreure els joves amb activitats que responguessin als seus interessos i fossin engrescadores (Sureda, 2003). El bisbe Campins volia evitar que

aquest moviment, que començava en aquesta època a tenir abast mundial, es desenvolupa a Mallorca fora de la influència catòlica —com havia passat a Maó, on poc abans s'havia creat un grup d'Exploradores de España amb un caire més militarista i aconfessional. Aquests primers grups d'escoltes mallorquins trobaren els seus instructors bàsicament entre joves militars, però també hi participaren clergues, mestres d'escola, metges i altres professionals de la sanitat. Per aquest motiu, la presència d'elements de la cultura castrense, que el mètode ja tenia en els seus orígens, es deixà sentir en les activitats d'aquests grups, com era el cas de les desfilades, l'ús en alguns casos de fusells de fusta o l'existència de bandes de cornetes i tambors. No obstant això, juntament amb aquests elements, apareixen també activitats dirigides a estimular el desenvolupament i el progrés personal, a afavorir les relacions interpersonals i els lligams d'amistat entre els membres dels grups, a iniciar-se en les responsabilitats, a desenvolupar les capacitats físiques, a motivar l'activitat manual i l'aprenentatge de tècniques, a ensenyar com viure a la natura, a ser autosuficients, a respectar les plantes i els animals, a formar hàbits d'higiene i de bon comportament, a interessar per la lectura i la creació literària, les activitats teatrals, la música, els jocs d'enginy, el coneixement de la història i de la cultura local, a estimular les relacions entre joves de diferents pobles, etc. Els escoltes eren formats també en una certa sensibilitat social que en molts de casos es reduïa a una actitud caritativa cap als més pobres.

Al llarg de la segona dècada del segle xx, es crearen grups escoltes a Palma, Sóller, Pòrtol, Sant Llorenç des Cardassar, Manacor, Binissalem, Inca, Sant Joan, Sencelles, Bunyola, etc. Els Exploradors Mallorquins es dissolgueren el 1923, per culpa de les dificultats per complir les condicions que imposava una normativa oficial aprovada el 1922, i per la falta de caps, ja que molts d'ells, militars de professió, eixiren de l'illa a causa de la guerra del nord d'Àfrica (Cerdà, 1999).

Grup d'escoltes, 1923. Col·lecció de Bartomeu Payeres. Publicada al llibre *Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle* (Ajuntament d'Inca, 2000)

Exploradores valencianos que forman parte del grupo que visitó Mallorca en la semana última

Grup d'escoltes valencians de visita a Mallorca (*Vida Isleña*, 1913)

Un altre grup que també seguia la metodologia escolta, amb una orientació catalanista i menys militarista, fou el que es creà, en els anys de la II República, en el si de l'Associació per la Cultura de Mallorca. La revista de l'associació, *La Nostra Terra*,

s'anava fent ressò d'estades de grups escoltes estrangers, francesos i anglesos, a Mallorca. A més, les relacions de l'Associació per la Cultura de Mallorca amb l'associació catalana Palestra, inspirada per Josep M. Batista i Roca, i de la qual en depenien els grups de Minyons de Muntanya, que seguien la metodologia escolta, foren molt intenses durant el període de la Segona República.

D'altra banda, la influència del mètode escolta en les activitats de Joventut Escolar acabà prenent forma, per influència del jove Josep Forteza-Rei, amb la creació d'un grup anomenat Al·lots de Muntanya, amb una estructura molt similar a la dels Minyons de Muntanya de Catalunya i que esdevingué el nucli més actiu de Joventut Escolar.

Cloenda

Com repetidament han advertit els investigadors, a l'hora de fer servir les fotografies com a fonts històriques, no podem deixar-nos dur per una interpretació innocent. No són més que fragments de temps i d'espai que algú, per motius diversos, ha seleccionat i dels quals ha deixat constància gràfica. Encara que una lectura d'aquestes fotografies, fonamentada també en altres fonts, ens permeti visualitzar indicis de renovació educativa, no se'n pot extreure quelcom més que algunes noves idees comencen a ser acceptades i que les seves manifestacions començaren a ser objecte de captació i divulgació fotogràfica. El discurs que tradueixen les fotografies escolars és moltes vegades una mostra de tendències naixents que, per la seva excepcionalitat en aquells moments, mereixen ser fotografiades. Els mètodes rutinaris i la pedagogia tradicional, que era la més comuna a moltes escoles, no era considerat meritori de ser fotografiat per ser un fet habitual. De totes formes, amb les reserves que cal tenir al respecte, i aplicant una rigorosa metodologia, els historiadors poden extreure de les fotografies informacions que moltes vegades no poden treure d'altres fonts. Per aquests motius és necessari dedicar esforços a recuperar un patrimoni fotogràfic que en molts casos està dispers i mancat de l'adequada protecció.

Bibliografia

AGUILÓ RIBAS, C.; MULET GUTIÉRREZ, M. J.; PINYA LLINÀS, P. (2010): «La fotografia de temàtica escolar en arxius no especialitzats. Notes sobre fons en imatge a Mallorca», a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15, pàg. 73-98.

ARGERICH, I. (2010): «Imatges fotogràfiques de temàtica educativa en col·leccions i arxius públics i privats», a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15, pàg.55-72.

BRASTER, S. (2010): «How (un-)useful are for understanding histories of education? About teacher centeredness and new education in Dutch primary schools: 1920-1985», a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15, pàg. 123-148.

BURKE, P. (2001): *Visto y no visto. El uso de la imagen como documento histórico*, Crítica, Barcelona.

CERDÀ, M. (1999): *L'escoltisme a Mallorca (1907-1995)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

COMAS RUBÍ, F. (2010): «Presentació: Fotografia i Història de l'Educació», a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15, pàg. 9-15.

COMAS RUBÍ, F.; MARCH MANRESA, M.; SUREDA GARCIA, B. (2010): «Les pràctiques educatives de l'escoltisme de Mallorca durant la dictadura franquista a través de les fotografies», a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15, pàg. 195-126.

COQUOZ, J. (2000): «Un modèle suisse "d'Ecole active" durant l'entre-deux-guerres: images et mirages», *Paedagogica Historica* 36, núm. 1, pàg. 369-388.

DEPAEPE, M.; SIMON, F. (2010): «Sobre el treball amb fonts: consideracions des del taller sobre història de l'educació», a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15, pàg. 99-122.

FULLANA, P. (2010): «Joan Montserrat i la pedagogia socialista a Mallorca (1900-1916)», a *Històrica.cat. Revista digital d'història*, núm. 2. <<http://www.historica.cat>> [Consulta: 18 maig 2010].

GROSVENOR, I. «The school album: images, insights and inequalities», a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15, pàg. 149-164.

PORCEL Y RIERA, M. (1892): «Los trabajos manuales en la escuela primaria», a *El Isleño*,

núm. 11.644, pàg. 1.

PORCEL Y RIERA, M. (1892, 2a ed. 1915): *Los trabajos manuales en la escuela primaria. Memoria dirigida a la Excma. Diputación Provincial de Baleares por el que fue su comisionado en Nääs Miguel Porcel y Riera*, Escuela-Tipográfica Provincial.

POZO ANDRÉS, M. del Mar del; Rabazas Romero, T. (2010): «Imatges fotogràfiques i cultura escolar en el franquisme: una exploració de l'arxiu etnogràfic», a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15, pàg. 165-194.

POZO ANDRÉS, M. del Mar del (2006): «Imágenes e historia de la educación: construcción, reconstrucción y representación de las prácticas escolares en el aula», a *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, núm. 25, pàg. 291-315.

RIEGO AMÉZAGA, B. (2010): «Mirant a la història i aprenent a experimentar amb nous mètodes», a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15, pàg. 19-39.

RIUS DALMAU, I. (2008): «L'ensenyament de les llengües modernes entre 1876 i 1939», a *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 12, pàg. 93-126.

RODRÍGUEZ DE LAS HERAS, A. (2010): «L'ús pedagògic de la fotografia històrica», a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15, pàg. 41-54.

SUREDA, B. (2003): «L'associacionisme juvenil a Balears. Aspectes educatius», a Serra Busquets, Sebastià; Sureda Garcia, Bernat (Coord.): *Els joves a l'època contemporània*, Institut d'Estudis Baleàrics [XXI Jornades d'Estudis Històrics Locals], Palma, pàg. 51-72.